

Tiszta Amerika

Új film

Szines magyar film.
Írta: Esterházy Péter és
Gothár Péter. Kép: Dávid Zoltán. Zene: Selmeczi György. Rendezte: Gothár Péter. Főbb szerepekben: Lukács Andor, Trula Hoosier, Stafford Ashani, Szirtes Ádám, Bodnár Erika.

Vártam, mert szerettem Esterházyt és Gothárt is, hogy fölkaparjon a film, de ez nem következett be. Azon kaptam magam, hogy az órát nézem, s ezzel az alig-alig rejtett mozdulattal nem voltam egyedül.

Pedig nagyon fontos dolgokról van itt szó. Arról, hogy egyszer — vagy többször — minden embernek szüksége lesz a teljes önazonosságra. Azt érzem, hogy a fontosabb, jobb, törekvőbb és boldogabb. Szeretné átélni a teljes belső szabadság néhány pillanatát.

Beláthatjuk: ez a vágy különösen egy olyan országban válik kiemelten fontosá, amelyben az idő tájt neveztek el a szabadságról a városok és falvak utcáit, tereit, termelőszövetkezeteit és filmszínházait, amikor valószínűs és lelki kerítéseket vontak ember s ember közé. És a valódi szabadságérzet

iránti elfojtott vágyakozás olykor nagyon furcsa lépésekre kényszerítette a halandókat.

Itt van például a mi „kalandor hősünk”, Tölgyesi Frigyes, aki betöltve a negyvenet egyszer csak azt érzi, hogy el kell hagynia a hazáját, a családját, a feleségét. Erre a legalkalmasabb lehetőség egy New York-i társasút, melyre a család is elkíséri a ház ingatag lelkületű urát, hogy még fájdalmasabb és szívtipróbb legyen a tulajdonképpen megmagyarázhatatlan szakítás. Igaz, megtanulhattuk volna, hogy sem az Esterházy-prozában, sem a Gothár-filmben nem úgy kell keresni az ok-okozat összefüggéseit, mint mondjuk a kritikai realizmus alkotásaiban, de ez nem lehet mentség arra, hogy a történet láncszemei úgy peregenek szerteszét, mint egy szétszakadt nyakék gyöngyei. Vonzó ugyan a csillogásuk, de ez mégsem az egész, sőt még azt sem képes elhitetni, hogy valaha volt itt egy teljesnek mondható valami.

Ezzel persze azt is mondom, hogy szükség lenne valamilyen viszonyítási alapra, sarokköre, amihez igazítani lehetne a szétszét állapokat. A Gothár-filmben nincs ilyen. Lehet, hogy azért, mert

a világ — s benne az egyén — teljes, kozmikus tanácsatlanságát akarja elmondani. A szenvedést, a hiábavaló lét gyötrelmeit — s persze mindent változó távolságokat kímélő ironiával, szarkazmussal, penetráns humorral és tragikomikus fájdalommal. Sőt, még lírával, már-már romantikus képalkotással is. Csakhogy: *szenvedni pontosan, szépen, ahogy csillag megy az égen...*

Csakis úgy érdemes.

Ellenben itt: Tölgyesi — az eldönthetetlen szándékú menekült — színes bőrű társával a kifejezhetetlen eredetű fenyegetettség érzetéből át-sodródik a tényleges üldöztetés tartományába. Nem tudni kik, s miért, de üldözik. Davidet megölik. Jude valószínűleg elárulja az örült magyart, így végül Tölgyesi is elpusztul. Nincsenek okok. Csak egymás mellé vetődő sorsok, érthetetlen beszédű emberek, az állati felé tartó ösztönök, és megnevezhetetlen vágyak.

Ez lenne hát az élet? Amikor Tölgyesit átforgatják az East River fölött a hid korlátján, egy pillanatra ránk nevet: álom volt ez, legények, egy nagyon rossz, izgasztó álom. Ezt mondja, és én hinni szeretnék neki.

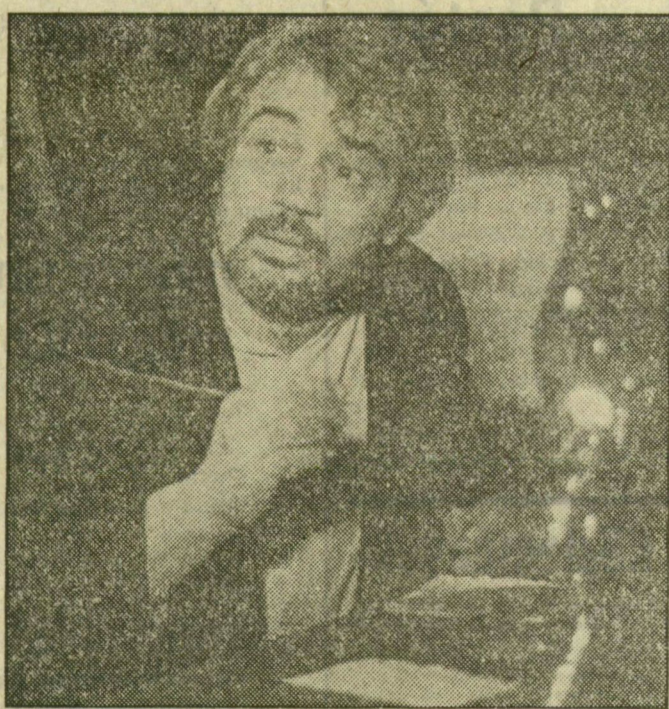
D. I.

Színházi és történelmi örökök

Az örökök igazságában mindig van igazság. Ez fogalmazódott meg bennem, amikor a római *Teatro Mobile* előadását az *Egy örült naplóját* néztem. S ugyanerre gondoltam másnap, kedden este is a JATE 8.15-ös színházi alkotókörzse Zene című produkcióját látva. Gogol és Samu Attila, Gianni Pulone és Perovics Zoltán külön világ. De az általuk teremtett művészi valóságok erősen hasonlítanak egymásra. Még a látszat is ezt az összetéveszthetőséget erősíti, hisz a Pulone féle Gogol interpretáció az átlag magyar számára érthetetlen, olasz nyelven hangzott el, Petrovicsék színháza pedig nyelvtelenül, csakis a zene és a mozgások jeleivel szólt a nézőkhöz. Kettejük mély közössége pedig az, hogy a gondjaival magára maradt, a tragikus létbe taszított ember föloldhatatlan szorongásáról szólnak. Ki-ki a maga nyelven.

Popriscsin, Gogol örültje alighanem azért foglalkoztatja a modern színjátszást, mert egyszerre korszerű és általános: legalább annyira szól a mai idők iszonyatos feszültségeiről, ellentmondásairól, mint a világ időről-időre átörökölt tragikus élményeiről. Tehát a magányról, az emberhez méltó vágyak beteljesületlenségéről, az antihumánus politikák és társadalmi rendszerek gögös terrorjáról.

Popriscsin harmadosztályú hivatalnok, feljebbjutási törekvéseit kénytelen elfojtani s ebbe beleőrül. Mondhatni: egyedi eset. De ahogyan kezelhető ez a „modell”, s ahogy kezeli is az olasz színész-rendező, az az általános távolságokba mutat. Úgy perlekedik önmagával hősünk, akként birkózik a hatalmasságok szellemképeivel, ahogy minden elnyomott, bezárt, korlátozott lélek teszi. Az örület folyamata a kozmikus méretű kivetettség érzetig nő: kezdetben volt a sötét hálólal elválasztott tér, mely mögött Popriscsin élte bel-

Gianni Pulone mint harmadosztályú hivatalnok

ső vitákkal telj személyes életét, majd egy fehér függöny is lezuhan, jelezvén: ez már a létezés zárt osztálya. A földi pokol, mely messze van minden megtisztító értéktől.

*

Hálók és rácsok nélküli zárt osztályt hozott létre a 8.15-ös csoport a *Bartók* szerzeményére írt darabban. Toprongyos, szerencsétlen alakok totyogtak-csoszogtak a vakstétben, majd egy hatvahas égő éles, mégis gyér fényében. Szavak, pontosságban artikulált kifejezések nélkül lendületes, agresszivitást és kiszolgáltatottságot egyszerre érzékel-tető, beteges világot idéző jelenetsorokban „végeztek” történelmi tanulmányt. Háború, „forradalmi” terror, emberek begyűjtése — mérhetetlen szorongás.

A rendező Perovics Zoltán alakította a falu bolondját — zseniálisan. Aja, aja, nyögte idegrángásos toporgással lefelé az „időben”, kezében egy kis-

gyermekféle bábuval, kényszerűbonyként hordott nehéz telikabátban, a szegény emberek és a nyugdíjasok vászon egyencipőjében.

S mikor megtudhattuk volna, hogy a történelem egészéről, a jövőhöz való viszonyról mi a csoport mondanója, bedöglött a technika. Megállt a zene, mert kiégett egy pótolhatatlan biztosíték. A színházi előadás félbeszakadt. Korábban is megszólalt bennem a hosszú évek óta gondosan lelkembe plántált bürokrata, midőn a tűzbiztonsági előírásokra gondoltam a tüzeskedők és az érintésvédelmi szabályzatra a villanyvezetékét szájába kapó színész láttán, ám a bejelentést tevő műszaki szakember kicsalta belőlem az újságíró-hivatalnokot. Azt a személyt, aki mindent elkönyvel, most valahogy így: *lám, az örületet nem bírta az állami biztosíték.*

De — lássuk be — nem egészen erről van itt szó.

Blusztus Imre

Erkölc és törvény határán

Panka Márton 1981 januárjában lett a Dugonics tér sarkában lévő Domus áruház igazgatója, s e funkcióban egészen 1987 szeptemberéig dolgozott, amikor büntetőeljárás indult ellene, s előbb felfüggesztették, majd elbocsátották állásából. Előtte az Alföldi Bútorgyár osztályvezetőjeként dolgozott, kereskedelmi képzettséget 1985-ben egy gyorsfalpaló, de felsőfokú végzettséget adó tanfolyamon szerzett. A későbbiek megértése érdekében itt kell elmondani, hogy az ügyes kezű ember — bár korábban a soproni erdészeti egyetemet is elvégezte, sőt, szakterületén doktori címet is szerzett —, 1984-ben kisipari engedélyt kapott faesztér-gályos munkákra, 1985-ben pedig a Maros Menti Áfész kebelén belül Müfa (műanyag és faipari) néven szakcsoport alakult, aminek Panka Márton elnökhelyettese lett.

A későbbiek során aztán nehéz volt eldönteni: mit csinál ő maga (15 ezres bevallott havi jövedelemért), s mit a szakcsoport (ott szintén nagyjából ennyi jött össze); mely szállítást volt az áruházé, s melyik a szakcsoporté stb. De a munkák is keveredtek. A Domus piaca és megrendelője is volt a szakcsoportnak, a szakcsoport ugyanúgy Panka Mártonnak, mint kisiparosnak. Az egy személy körül összefonódó szálak kibogozhatatlanok. Ez azonban — ha nem is erkölcsös —, nem bűncselekmény.

Tehát miért is indult ellen büntetőeljárás, illetve: mivel vádolta az ügyész? Például: „kapcsolt fuvarok” bonyolításával. Ez abból állt, hogy amikor a Domus gépkocsija ment például Budapestre, akkor oda vagy vissza a Müfa szállítást is megoldotta — természetesen kizárólag a Domus költségére. Ez ugyebár nem égbekiáltó cselekedet, noha kétségtelenül úgy lett volna szabályos, ha a fuvardíj egy részét áthárítják a szakcsoportra. A következő vádpont már keményebb. Induljunk ki abból, hogy a Domus áruház igazgatójának egy fillér reprezentációs kerete sincs. Vendége viszont bőven, akik nem kérdezik, miből a trakta. Mert trakta, az kellett. Mit talált ki Panka? Az áruházal szerződéses viszonyban lévő taxisofőrök némelyikétől pénzt kért a vendégségek finanszírozására. Nem „örökre” persze, csak kölcsön. Vissza pedig úgy fizette, hogy... No, de a mondat befejezése előtt ismét egy kitérő.

Ingyenfuvar

Ez az a fogalom, aminek létéről az átlagvásárló sosem szerez tudomást. Egyes indokolt esetekben ugyanis az áruház vezetője ingyenes szállítást engedélyezhet. Ekkor a „leszerződött” szállítók az áruházról kapják meg a fizetségüket. Ha azonban egy elvégzett, s kifizetett szállítást utólag nyilvánítanak „ingyenesnek”, akkor munka nélkül máris föl lehet rá venni a pénztárból a fuvardíjat. Így „fizette” vissza Panka Márton a fuvarosoknak a kölcsönt.

A repikeret hiánya más esetben is szabálytalanságra késztette az igazgatót. Felkelhet ugyebár egy bútor-áruházban nagy mennyiségű hulladékpapír, amibe a bútorokat csomagolták. Ez egy ideig egy népes csoport, a guberálók és az úttörők zsákmánya volt, míg nem az igazgató okosabbat talált ki. Módszeresen összegyűjtette, s a MEH-be vitette (áruházi költségen) a papírt. Rövid időszak alatt 90 ezer forint származott ilyen forrásból. Namármost, a megállapítások szerint ebből 38 ezer

860 forintot költött kávéra, italra, vendégek etetésére, ami tilos. A többi pénz szociális és kulturális célokra ment — ezt szabad.

Tudván, hogy ennek megértése nem könnyű, ide kívánczok néhány megjegyzés, előrebocsátva, hogy vezető jogászok szerint a reprezentációt szigorúan behatároló jogszabály az, amit képtelenség betartani. Szóval, az úttörő-guberáló kor-szakban a papírból semmi gond nem volt: az áruháznak nem tilos lemondani az abból származó pénzről. Ám ha szervezett a gyűjtés, nem lehet akármire használni a pénzt. Az igazgató azzal védekezett: valamiből muszáj volt fizetni a vendégek ellátását. Állítólag, amikor megkérdezték a pesti központ vezető emberét: vajon miből etetik vidéken a domusosok, azt felelte: nem firtatja, „valamiből” úgysis összejön.

Még nincs vége a vádpontoknak. A maradék kettő a Müfa letételéig függ össze. Az igazgató ugyanis néhány vidéki útján, amikor az áruháznak és a szakcsoportnak is dolgozott, mindkét helyen elszámoltatta az úti költséget. A másik: az áruház egyes dolgozóit munkaidőben a Müfa szolgáltatásaira is rendelte, ezzel a megállapítás szerint 26 ezer 150 forint munkabért spórolt meg a szakcsoportnak.

Protekciónok

A Domus vállalat vezetői még 1983-ban, egy vizsgálat nyomán felhívták az igazgató figyelmét, hogy járjon el körültekintőbben a vásárlási engedmények osztásánál, ugyanis e kedvezményeket a vásárlók nem a vállalati előírások szerint kapták. A megfogalmazás igen finom. S valójában sokat takar. Ha ugyanis bizonyos helyekről „jött a telefon”, akkor a legkelendőbb bűrtör is le kellett értékelni. A leértékelésnek voltak egészen kirívó esetei is. Az egyik kereskedelmi vállalat vezetője például negyvenháromezer forintos vásárlása után hat-ezres ajándékutalványt kapott, amiért csillárt vett, majd azt visszacsérlette pénzre. Néhány hónap múltán „minőségi kifogást emelt” a bútor ellen, ám nem vitette vissza az áruházba, csak leértékeltek, és visszakapott több mint nyolcezer forintot. Igaz, cserébe déligyümölcsidényben ezen igazgató révén tudott banánt szerezni dolgozóinak Panka. Egy belkereskedelmi minisztériumi államtitkárnak zöld Bonanza szekrény-sor kellett, ám éppen nem volt az egész országban. Nosza, már csiszoltak is egy barnát Szegeden, pácolták zöldre, szállították Pestre. Egyes körökben az is teljesen természetes volt, hogy bútorukat ingyen szállítsák haza, az áruház költségén. Hogy jövedelemérdekeltségű bolt révén ez a nyereséget csökkentette, tehát gyakorlatilag a dolgozók fizették ezen emberek szállításait, az bizonyára senkit nem érdekelt az érintettek közül. Am — anélkül, hogy védeni akarnának Panka Mártont — föl kell tenni a kérdést: ha munkaidőben pácolták az államtitkár Bonanzáját, ha ingyen — pontosabban: az áruház pénzen — szállították a fontosabbnál fontosabb illetékesek bútorát, miért ne gondolhatta volna az igazgató, hogy néhány órára ő is igénybe veheti dolgozóit a szakcsoport érdekében, vagy Pestről „üresen, vagy félig rakottan” jöve, a Domus autói neki is hozhatnak ingyen pár hordó lakkot?

A padon ülő többiek

Panka Márton bűnperének három további vádlottja is volt. Havancsák László és Babai János teherfu-

varozók, valamint Kovács Ferencné, az áruház volt kereskedelmi igazgatóhelyettese. Kihallgatásuk tanulságos. Mint mindig. Havancsák László esetében is a személyi adatok, családi körülmények az elsők. 1984. márciusa óta teherfuvarozó, előtte rakodó segédmunkás volt. Kellott a pénz — mint mondja — hisz felesége akkor még egyetemista, orvos-tanhallgató volt. A váltás jól sikerült: mára a vagyoni viszonyok emlegetésekor egy családi házat, egy teherautót és egy személygépkocsit mondhat magának, negyvenkétezer forint adóalap mellett. A fő kérdés hozzá az: mi lett volna, ha ellentmond igazgatója pénzkérésének? A válasz: „kirúgott volna, neki nem lehetett ellentmondani.”

Kollégája, Babai János jön. Nála is szóba kerülnek a protekciónok szállítások. „Volt olyan hely” — meséli — „ahol körülnéztünk, és a borra volt sem mertük elfogadni. Látszódtott, hogy ez egy olyan hely.” Panka keményeségéről is beszél, s hogy fegyelemsértésért kitiltott 2-3 hétre embereket az áruházból, így egyszer őt is. Neki ez nem jelentett nagy kiesést a keresetben, mert ismeretlege révén kiment a Szent István téri drosztra, s ott dolgozott.

Kovácsné következik, akinek egyrészt az a bűne, hogy aláírta a fiktív számlákat, s így vehettek fel Havancsákék a fekete pénzt, másrészt egy negyzezer forintos asztalt — miután üveglapja eltört — százhuszonöt forinttra leárazva vitt haza. Nem érzi magát bűnösnek: azt állítja, nem tudott arról, hogy fiktív számlákat ír alá, ám Havancsákék egyértelműen rá vállaltak. Megfigyelhető: a taxisofőröknek a korábbiakhoz képest kikristályosodott a véleményük a régi ügyekről. Ha megelőző vádlomásaikban nem is voltak biztosak abban, kinek adták a fekete pénzeket, ki kezdte a fekete kasszát, a tárgyaláson tiszta volt a kép: mindenben Panka Márton és Kovács Ferencné volt a bűnös. Bizonyára csak a tudósító agyában fogantatott olyan eleve elvetendő gondolat, hogy egyszerűbb az amúgy is mélyen levőre pakolni mindent. S persze az is csak a tudósító figyelmeltensége lehet, hogy a tanúkihallgatások során nem mindig tudta: ki s miért vádlott, s hasonlóan látszó tettekért miért tanú másvalaki.

Az ítélet

A Szeged Városi Bíróság Bálint Gyula tanácsa a 43 éves Panka Mártont (Káransebesi utca 19/7) csalátsért, hitlen kezelésért és magánokirat-hamisításért egy év, végrehajtásában két évre felfüggesztett szabadságvesztésre, s harmincezer forint pénzbüntetésre, a 30 éves Havancsák Lászlót (Rohonczy utca 4.), a 43 éves Babai Jánost (Erke utca 4.), és a 28 éves Kovács Ferencné (Közép fasor 7/D) csalátsért tizenhat, tizennegyezer-negyszáz, illetve húsz-ezer forint pénzbírságra ítélte. Továbbá Panka Márton 67 ezer, plusz a négy vádlottat együttesen 27 ezer 700 forint megfizetésére kötelezte.

Az ítélet nem jogerős.

Zárásként: tanmese

Jogász ismerősöm végig-ülte a tárgyalást. Amikor véleményét kérdeztem, válaszul tanmesét mond. Halat fog a horgász, s a hal megszólal: miért pont engem fogtál ki, horgász, mikor annyi hal van még odalenn? Mindegy, téged kifogtalak, és megszlek! — mondja a horgász. És ő is tudja, hogy sok hal úszik még a vízben.

Balogh Tamás